

Tom Lanoye: De Russen, dat zijn wij

Een vijf uur durende Tsjechov-bewerking als metafoor van deze tijd. Achttien acteurs zet Toneelgroep Amsterdam er voor op toneel. Het liefst zou schrijver/theaterdier Tom Lanoye in het repetitielokaal kamperen.

INTERVIEW

Hanny Alkema

‘Bij de eerste lezing van ‘De Russen!’ waren er al acteurs die uit hun dak gingen. Die niet konden blijven zitten en meten – zó! – breed aan het gebaren waren. Dat was een feest om te zien. Ik ben heel benieuwd hoe het er nu bij staat.’

De Vlaamse schrijver Tom Lanoye geniet al op voorhand. Als van beneden uit de studio, waar Toneelgroep Amsterdam repeteert aan zijn Tsjechov-bewerking, heftig krakelende stemmen doordringen in een vertrek boven, kan hij het niet laten daar op te reageren: “Dat is geen ruzie, hoor. Dat hoort bij het stuk, hé.” Je ziet zijn ogen gespist blijven.

In ‘De Russen!’ heeft Lanoye Tsjechovs jeugdwerken ‘Ivanov’ en ‘Platonov’ in elkaar geschoven en ingrijpend bewerkt tot een tragikomedie, waarin achttien personages over elkaar heen tuimelen en de zwarte humor doordoesemd is van bijtende maatschappijkritiek.

“Het was een vraag van Ivo van Hove”, zegt Lanoye. “Ik had nooit eerder iets met Tsjechov gedaan, maar hij is een van mijn helden. En als je dan zelf nieuwe scènes mag schrijven en de personages kan afstemmen op een superensemble als Toneelgroep Amsterdam, dan is er niet veel nodig om mij te overtuigen.”

Behalve een gedreven schrijver is Lanoye een intens bij politiek en maatschappij betrokken mens. En theaterdier bij uitstek. Voorlezen uit eigen werk is bij hem per definitie een performance. Geen gesprek zonder politiek. Bijna vijftig titels mag hij inmiddels op zijn naam schrijven. Van poëzie, essays en verhalenbundels tot romans en toneelstukken. In meer dan tien talen is werk van hem gepubliceerd en/of opgevoerd. Met zijn twaalf uur durende toneelcyclus ‘Ten Oorlog’ in 1997, een adembenevende bewerking van Shakespeares

koningsdrama’s, brak hij door als toneelschrijver.

Hartverscheurend heet zijn jongste roman ‘Sprakeloos’ (2009), over zijn moeder – ooit amateuractrice – die na een beroerte haar spraak verloor. Lanoye wilde “het verlies van taal herstellen met taal”. Hij werd ervoor beloond met de Gouden Uil Publieksprijs en de Henriette Roland Holstprijs. In 2012-2013 wordt zijn roman ‘Het derde huwelijk’ (2006) bewerkt voor zowel theater als film, geregisseerd door Theu Boermans met in de hoofdrol Jeroen Willems.

Geboren in 1958, in een slageregezin te Sint-Niklaas, ontwikkelde *enfant terrible* Lanoye, bekend om zijn polemische uitspraken, zich tot een veelgevraagde, literaire duizendpoot. In het nu gaat hij, op verzoek van de Stichting CPNB, het boekenweekgeschenk 2012 schrijven. Voor de medaillons die de wandelboulevard sieren van het MAS, het pas in Antwerpen geopende Museum Aan de Stroom, creëerde hij een ‘gedicht dat zich in de staart bijt’: (...) waar water waakt en wat er waard was later werd bewaard als (waar water waakt...).

En nog recenter kwam, amper drie weken voor de première van het vijf uur durende ‘De Russen!’, bij het Antwerpse Toneelhuis zijn toneelstuk uit over Jeanne d’Arc en Gilles de Rais, ‘Bloed & rozen’. Met prompt zeer lovende kritieken.

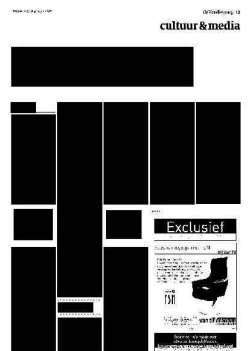
“Ik ben nu een ‘*écrivain Belge connu*’”, zegt Lanoye. “Er zijn zelfs al recensies in Franse kranten verschenen. ‘Bloed & rozen’ gaat immers naar Avignon, is daar speciaal voor gemaakt en wordt er tijdens het festival deze zomer opgevoerd in het beroemde Cour d’Honneur. Maar die Franse belangstelling komt, denk ik, mede door ‘Sprakeloos’, daar vertaald als ‘*La langue de ma mère*’. Fransen herkennen heel erg hoe Belgisch dat is, die scheiding van en focus op

de taal.”

Lanoye noemt het ‘zeldzaam’, om tegelijkertijd voor twee van de grootste regisseurs van deze tijd – Guy Cassiers bij het Toneelhuis en Ivo van Hove bij Toneelgroep Amsterdam – een stuk te schrijven. “Het zijn allebei historische stukken, maar verder zijn ze heel verschillend. Ook qua uitvoering. Alleen al in muzikaal opzicht. In ‘Bloed & rozen’ laat ik de Stemmen van Jeanne polyfone gedichten zingen, geïnspireerd op Hadewijch en vertolkt door het Collegium Vocale uit Gent, terwijl de muziek voor ‘De Russen!’ wordt gecomponeerd door dj Junkie XL, die filmmuziek maakt voor Hollywood.”

Junkie XL was een idee van Ivo van Hove, die muziek wilde ‘die nerveus is, jeukt en irriteert’. Volgens Van Hove is Junkie XL in staat punkachtige opstandigheid en ontevredenheid in muziek om te zetten. Hij maakt muziek die het hart op de tong heeft. Precies zo heeft Lanoye ‘De Russen!’ geschreven. *A perfect match*, vindt Van Hove.

Het uitroepteken in de titel is metaforisch, zegt Lanoye: “Het is geen waarschuwing à la ‘De Russen komen’, maar een alarm naar onszelf. Die Russen, dat zijn wij. Gulzige zwartkijkers, die de teleurstelling in zichzelf projecteren op de rest van de maatschappij. Het gaat over een hele

generatie, man én vrouw, die grootse plannen had, maar zijn idealen zag vervliegen in algemene zelfzucht. Die teleurstelling leidt tot genot in bothedheid: zichzelf ongeremde vrijheden toestaan, maar die aan anderen ontzeggen. Een identiteit roemen die vroeger zogenaamd zo zuiver was, en zich beroepen op een huidige culturele, zelfs etnische catastrofe. Dat een Rutte als liberale minister-president daar zomaar op inspeelt met een uitspraak als 'Nederland teruggeven aan de Nederlanders', is toch te gek voor woorden."

"In Tsjechovs stukken hangt een *fin de regime*-sfeer. Ook in deze tijd, waarin de Westerse democratieën met zwaar weer kampen, heerst een gevoel van enorme verandering. Maar we weten niet waar we naartoe gaan. Dan komt de PVV met die nobele snoezen van een Henk & Ingrid aanzetten, de zogenaamd zuivere volksmens als antwoord op de onlustgevoelens. Puur anti-intellectualisme is het, die koketteert met populisme als de enig goede kijk, terwijl datzelfde populisme ontkent en zelfs bestrijdt dat een samenleving in al zijn geleidingen per definitie complex is."

"In 'De Russen!' vormen Ivanov en Platonov, als vertegenwoordigers van een teleurgestelde generatie van vroegere progressieven, twee zijden van dezelfde medaille. Platonov verlangt terug naar zijn jongere zelf en stort zich weer op drank en rokkenjagerij, Ivanov stelt zich juist passief, maar ook koket, op als vroeg bejaard slachtoffer. Ik weet niet wat erger is, passief of agressief zwelgen in mislukking. Het is wel van deze tijd. Cynisme als collectieve partydrug."

Lanoye woont en werkt afwisselend in Antwerpen en Zuid-Afrika. Hij werkt snel, maar: "Nee, ik doe niet alles tegelijk. Het is het ene na het andere, dat wel. Toen 'Sprakeloos' bij de drukker lag, was dat het moment voor een nieuw project. Eerst heb ik 'De Russen!' geschreven en de dag dat het af was ben ik aan 'Bloed & rozen' begonnen. Dat heb ik in een appartement in Buenos Aires geschreven. Prachtige stad, maar ik heb er amper een stap buiten de deur gezet. Afstand helpt, merk ik ook in Kaapstad. Je bent meer gefocust, minder afgeleid. Dat is goed voor de discipline."

"Lezen doe ik altijd erg veel. Als documentatie voor 'De Russen!' heb ik bijvoorbeeld van de Britse historicus Orlando Figes 'Natasha's Dance' gelezen, een culturele geschiedenis van Rusland, en 'Crimea: The Last Crusade', over de Krimoorlog. Om van daaruit de Russische onvrede, hebbelijkheden en onhebbelijkheden mee te laten resoneren."

"Dat je tussen Tsjechovs en mijn teksten nauwelijks verschil merkt, is buitengewoon prettig om te horen. Liefst weet ik van tevoren wie de rol-

len spelen. Weten hoe zij spelen hoort bij de research. Ik ben bijvoorbeeld het land in gereisd om Gijs Scholten van Aschat, die ik nog nauwelijks kende, te zien in 'Kinderen van de zon'."

Lanoye bespreekt de eerste en volgende versies van een toneelstuk altijd uitvoerig met regisseur, dramaturg en zo mogelijk een aantal acteurs: "Toneeltekst is nu eenmaal iets wat je niet alleen achter je schrijftafel bedenkt." Met herschrijven en veranderen heeft hij geen probleem; of als een acteur iets niet vindt bekken: "Zij moeten het zeggen." Een af stuk inkorten is moeilijker. 'Bloed & rozen' was drie kwartier te lang: "*Kill your darlings* is lastig. Dan ga ik naar mijn stuk kijken als naar een voorstelling en moet je soms kiezen tussen beeld en tekst. Beeld wint altijd."

"Van repetities leer je heel veel. Die geven inspiratie. Ik voel me daar altijd weer als een kind, in opleiding. Het liefst zou ik in het repetitielokaal kamperen. Helemaal verliefd op die grandioze talenten. O, als je je tekst uit die goddelijke bekken mag horen stromen! Een goed acteur vertolkt én zijn persoonlijkheid én de traditie. Niet alleen resoneren eerdere opvoeringen van een stuk erin mee, ze laten je ook andere verbanden zien, zeker in een hedendaags en toch *old school*-ensemble als Toneelgroep Amsterdam. In Fedja van Huêt, die Platonov speelt, zie je ook het licht verwijfde personage uit 'Angels in America' terug. Of, wat ik geweldig vind, dat Marieke Heebink, hier de rijke weduwe Babakina, twintig jaar geleden al in 'Bij Jules en Alice' heeft gespeeld, mijn eerste toneelstuk bij Toneelgroep Amsterdam."

"Voor atheïsten als ik is theater toch een vervangende godsdienst. Kunst is het Suikerfeest voor seculieren."

'De Russen!' op Holland Festival

Schrijver Tom Lanoye voegde Tsjechovs jeugdwerken 'Ivanov' en 'Platonov' samen tot een actuele zwarte komedie. 'De Russen!' wordt onder regie van Ivo van Hove gespeeld door het bijna voltallige ensemble van Toneelgroep Amsterdam. In Rabozaal Stadsschouwburg Amsterdam 16/25-6 (prem. 19-6). NB: vervroegde aanvangstijd. Inl.: www.toneelgroepamsterdam.nl of www.hollandfestival.nl

'Helemaal verliefd op die grandioze talenten: o, als je je tekst uit die goddelijke bekken

'mag horen stromen', 'Voor atheïsten als ik is theater toch een vervangende godsdienst. Kunst is het Suikerfeest voor seculieren.'

Tom Lanoye: "Ik weet niet wat erger is, passief of agressief zwelgen in mistukking."

FOTO MAARIJKE GEELS